

לְשׁוֹנֵנוּ

כרך שישים, חוברת ראשונה ושנייה
אדר התשנ"ז

תדפיס

הוצאת האקדמיה ללשון העברית
ירושלים התשנ"ז

תפקיד המילית "קא" בארמית הבבלית

המילית קא נפוצה מאוד בארמית הבבלית¹, וכמעט אין ספר דקדוק או מילון לארמית הבבלית שאינו עוסק בה². אף על פי כן טרם תואר תפקידה המדויק. במאמר זה אנסה לתאר את תפקיד קא מתוך סקירה שיטתית של המצב בארמית הבבלית.

קא נוצרה מן קאם 'עומד' בנשילת העיצור הסופי ואחריו התנועה הסופית, ולעולם היא מופיעה לפני הבינוני³. מה תפקידה המדויק? יש המסתפקים באמירה שהיא מביעה את ההווה, כגון ח"י קוהוט: "ומראה עת בינונית"⁴. יש המוסיפים שהיא מביעה פעולה ממושכת או חוזרת ונשנית בהווה, כגון יחזקאל קוטשר: "To denote a continuous and a habitual action in the present, the participle is used plus 'he says' = 'he says'".⁵ ואולם ההווה, ובכללו פעולה ממושכת או

* תחילתו של מאמר זה בהרצאה לפני משתתפי הסדנה על הנושא "דקדוק לשון חכמים ומילונה", שנתכנסה במכון ללימודים מתקדמים שבאוניברסיטה העברית באלול תשנ"ו בריכוזו של פרופ' משה בר-אשר. אני מודה לכל משתתפי הסדנה על הערותיהם המאלפות. תקציר ההרצאה נתפרסם בתוך עיונים בלשון חכמים, תקצירי ההרצאות לסדנה על הנושא דקדוק לשון חכמים ומילונה וביבליוגרפיה נרחבת, ירושלים תשנ"ו. נוסח מוקדם של המאמר קראו פרופ' משה בר-אשר, מר צ'רלס מיהאן, ד"ר מרדכי מישור וד"ר שמואל פסברג. הערותיהם היו מאירות עיניים, ואני מודה להם ביותר על טרחתם.

1. בדפוס התלמוד הבבלי יש 3172 היקרויות של המילית קא לבדה, בכתוב פרוד ובלא מילות יחס לפנייה. על כך יש להוסיף את המקרים שהיא חבורה למילה שלאחריה, כגון קאמר (1884x), קתני (1362x), וכן דקא, וקא ועוד.

2. על קא (ועל כתיבה), מלבד המקורות המצוינים להלן, ראה י"נ אפשטיין, דקדוק ארמית בבלי (ערוך בידי ע"צ מלמד), ירושלים ותל-אביב תשכ"א, עמ' 90; A. Gai, "Structural Similarities Between Tannaitic Hebrew and Arabic", *Le Muséon* 101 (1988) 44-43; מישור, עמ' 314, הערה 4. למצב במנדאית ראה נלדקה, מנדאית, עמ' 379. לדבריו, המילית שכיחה במנדאית הרבה פחות מבתלמוד הבבלי.

3. כך מתואר בכל ספרות המחקר, להוציא מה שיצוטט להלן.

4. ערוך השלם, ז, עמ' 53. כן ראה G. H. Dalman, *Aramäisch Neuhebräisches*, Handwörterbuch zu Targum, Talmud und Midrasch, Frankfurt a. Main 1922, J. Levy, *Wörterbuch über die Talmudim und Midraschim*, IV, Leipzig 1889; 352 עמ' 231-232; לויאס, עמ' 282.

5. E. Y. Kutscher, "Babylonian Talmudic", *Encyclopaedia Judaica*, III, עמ' 28. וראה גם

כפר, שאין אדם מיעוץ פניו בעל חובו, וכוליה באע"י דלודי ליה, ושמוטי הוא קא משמט נפשיה (ה"פ, ע"מ 116).

השוה בין המבואות האלה:

- הקמחין והמלחיות שלגרים, שלפניהם טהורין ושלכרין טמאין למנחות, דכפרין מאי טעמא, משום דלא לתמי, וקא קארי לה סולת (פסחים מ"א, כ"א א').

אבל כשהפועל מתייחס למחבר בהמשך אין קא:

- והוא ניסך קרי ליה, דתי' ניסכים' (פסחים כב ע"א, כ"א א').

והא גם את חילוף הצורות במשפטים אלו:

- אמר לא אמרנ' ליה, אמ' רב זבדי, הא קא אמרי לא אמרנ' ליה (ה"פ, ע"מ 139).

- ומאן דמסר מודעא במודעיה, אף על גב דאמר לשהדי בעידנא דקא מסר

מודעא דאי מבטילנא מודעאי לא ניבטלו, לא קא אמ' ולא כלום (ה"פ, ע"מ 99).

בתקופת הציורין קא + בינוני נגלה קשר ברור אל העבר: רק פעולות שכבר

נוכרו מתוארות במבנה זה. פעולות שטרם נוכרו מתוארות בבינוני בלבד.⁴⁴

זיקה קא אל העבר יוצאת גם מתוך השוואה אל העברית.

1. קא + בינוני משמש בארמית בבלי, וצורת העבר מופיעה בביטוי העברי

המקביל:

א. בארמית בבלי שפיר קאמר: "אמר מר, אמר ליה רבי יהודה, והלא כהנימ' מבעור

יום הם טובלים. שפיר קאמר ליה רבי יהודה לרבי מאיר" (ברכות ב ע"ב). מקביל לו

בעברית יפה אמר: "אמר רבן יוחנן בן זכאי, יפה אמר חנן" (כתובות יג, א).⁴⁵

ב. בארמית בבלי רגיל לא קאמר ולא כלום: "ומאן דמסר מודעא במודעיה, אף על

גב דאמר לשהדי בעידנא דקא מסר מודעא דאי מבטילנא מודעאי לא ניבטלו, לא קא

אמ' ולא כלום" (ה"פ, ע"מ 99). כנגדו בעברית נפוץ לא אמר כלום: "מי שבא בדרך

42. המנהג לעזוב בינוני, נכנס מאמרין שבהמשך המשפט ומן ההקשר. המשפט לקח מן

ההלכה (בבא מצרא ט ע"א), ושם: "אמר ליה לא אמרנ' ליה, אמר רב זבדי, הא קא אמר

ליה לא אמרי ליה".

43. ויפשי: כל נכנסים המוחה בפני עדים ואומר משפטי מוזיק בנכסי, והללו אומרים "אין אנו

אמרם [את רבי המוחה] בלי [למחוק]", כלום מחמתו מחמתו: והתשובה: הרי אמר העדים

"אין אנו אומרים לך", ומתאנו איתא מחמת (שערי המראה שנינו לאוני המחוק).

44. קא או דברי קרינ' עשיתו לליל, וזהו 29. כאמור, הוא רואה בקא את הדגשת ההווה, והדבר

שנא נסוקים בו, ואילו לפי המתואר כאן יש לציירוף קא + בינוני זיקה ברורה אל העבר.

45. וכן "איתא ליה אמר מר, אמר ליה, לא דענא לך. איתא לקמיה דרב חייסא, אמר ליה, שפיר

קא אפרי, דתי' זכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו" (ה"פ, ע"מ 109), לעומת "ויסבאחו

ורצוהו דברים לפני רבי יהושע אמר ל, יפה אמרת, אלא כן אמר הלכה" (נדר ו, ד).

המתרגם חש שפעלים אלו משמעים עבר, לפיכך נקט צורת עבר.⁴⁷

הקשר שבין קא + בינוני ובין העבר מאיר באור חדש את מסורת תימן, שהצורה

שאתר קא נקראת בה צורות עבר, אמנם מבחינה מורפולוגית קריאה זו אינה

אפשרית, שהרי אין כל ספק שהצורה שאחר קא היא בינוני, אולם עצם הדבר שקא

מבטאת את הבינוני שאחריה אל העבר הוא שהביא לידי קריאת הצורה כצורת

עבר.⁴⁸ משמעות הציורין אפוא שהפיעה על הצורות: נוכחות העבר במשמעות

השליטה אותו גם על התצורה, וכן במסורת תימן הפך קא + בינוני לקא + עבר.⁴⁹

דקוה של קא + בינוני אל העבר אינה צריכה לטשטש את זיקתו אף אל ההווה,

זיקה זו ניכרת בשתי מנות: ראשית, הציורין מופיע רק כשהפעולה המתוארת בו

כבר נוכרה בספור. נמצא שרק הקריבה אל ההווה מכשירה את הופעת קא. שנית,

הציורין קא + בינוני אינו מורה על פעולה שנסתיימה מכול וכול אלא על פעולה

שהיא או תוצאותיה עדיין קיימות בשעת האמירה. כך בדוגמה זו:

- אמ' לו, מאי עברתו בה בתרומת דבי ובה, אמרו ליה, מאי קא קשיא לך

(פסחים לד ע"א, כ"א א').

אף על פי שהקישור הובע לפני כן, השאלה מאי קא קשיא לך מכוונת לקושי עצמו,

התלוי ועומד ער בשעת השאלה. וכן:

- אמ' רב הונא בר יהודה אמ' אמ' רב נחמן אמ' שמואל, הלכה כדברי

חכמים. אמ' ליה רב נחמן בר יצחק לרב הונא בר יהודה, אחרוסת קאמ' מר

או חרדל קאמ' מר (פסחים מא ע"א, כ"א א').

אמנם רב הונא בר יהודה כילה את דבריו, אך השאלה אחרוסת קאמ' מר או חרדל

קאמ' מר באה לברר בעיקר את כוונתו (מעין "לחרוסת מתכוון אדוני או לחרדל").

השאלה עוסקת אפוא בהווה לא פחות משהיא עוסקת בעבר. כיצא דבר:

- כשאלה ר' נכנס ר' חייא אצל, מצאו (ש > ש) הוא בוכה. אמ' לו, ר', מפני

47. לעומת הציורין מתייחס לעזוב בינוני (ראה להלן, הערה 52) משום ויקתר הכפולה לעבר

ולתתו גם יתר, וראה להלן.

48. מוכר כאן בתקופת ב' של קא, שהוא הנפוץ בתלמוד, אך גם בתקופת א' שלה הציורין מכון

כמעט הסיר אל העבר, שכן הוא מתאר פעולה ממושכת בספור שאירע בעבר (ראה לעיל, הערה 25).

49. לפיכך הדברים אמורים בשני תפקידי הציורין.

50. נראה שגם הציורין תוח' קטל שבמסורת תימן (ראה למשל מורג, ע"מ 51-50) הוא כשהשפעת

שורר צורת בינוני עשויה לחושף לאחר הווה, אלא משמעות הציורין כולו, כמובן, היא עבר.

לפיכך לעזוב, אין להשתות את תוח' קטל שבמסורת תימן אל הציורין המקביל המצוי

במסורת. במסורת הציורין קיים קו של ממש, ואילו בארמית בבלי אין הוא אלא פרי חרבה

צורה העבר על הבינוני.

51. אמ' אחד מיהו.

וחשכה לו, והיה מכיר אילן או גדר, ואמר שכינתו תחתיו, לא אמר כלום" (עירובין ד, ז).

ג. להפניה אל מקור תנאי שנוכר לפני כן נהוג בארמית קתני, וכנגדו בעברית שנו. שני המונחים נפוצים מאוד בתלמוד:

- יוצאין בהן בין לחים בין יבשין. אמר רב חסדא, לא שנו אלא קלה, אבל עלין

- לחין אין, יבשין לא. הא מדקא תני סופה יוצאין בקלה שלהן, מכלל דרישה

בעלין עסקינן (פסחים לט ע"ב, כ"א א').

ד. שני ביטויים משמשים בעברית להבטת מחלוקת - חלוקים וחללקו, כגון "חלוקין

עליו חביריו על רבי יהודה" (עירובין פ ע"ב); "לא חללקו בית שמאי ובית הלל על

מבוי שהוא פחות מארבע אמות" (עירובין א, ב). בארמית בבלי משמש כנגדו הנוג

פליגי, קא מיפלגי, כגון "חוקיה ר' אבהו במאי פליגי" (פסחים כג ע"ב, כ"א א'); "והכא בר' יצחק קא מיפלגי" (פסחים לא ע"ב, כ"א א'). ההקבלה בין הווגות

מלוא: הפועל הראשון בכל זוג הוא בינוני סביל מבניין קל, השני מן הבניין הסביל

של הקל. והנה כנגד חלקיו העברי נהוג בארמית קא מיפלגי. קא + בינוני בארמית

מקביל אפוא לצורת העבר בעברית.

2. במשפטים מקבילים - כנגד קא + בינוני בארמית מופיעה בעברית צורת העבר, כגון בקטע הזה:

- אמ' רב חסדא, המבשל במי טבריה בשבת פטור, פסח שבישלו במי טבריה

חייב [...] אמ' רבא, מאי חייב דקתני, דקא עבר משום צלי אש. רב הונא בריה

דרב נתן מתני לה כהדיא, אמ' ר' חסדא, המבשל במי טבריה בשבת פטור, פסח

שבישלו במי טבריה חייב, שעבר משום צלי אש (פסחים מא ע"א, כ"א א').

תופעה זו ניכרת היטב בתרגום הלכות ראו לספר הלכות פסוקות. קא + בינוני

בהלכות פסוקות מיתרגם בהלכות ראו פעמים רבות באמצעות צורת עבר.⁴⁶

הלכות פסוקות

מי הוא חמץ קא מיבעיא לן (18:11)

ולא קא יחייב שיעורא במלתיה (10:12)

דקא אמרין (5:13)

וכי קא אמרין (7:13)

ודקא אמרין מי פירות (20:13)

כי דקא אמרין (5:75)

אחא בעל חוב טרפה לחדא

וקא אויל טרפה לאידך (18:77)

וכי קא אמרין (12:79)

וכשארמו (35:43)

46. המספרים שבהלכות פסוקות מפנים אל העמוד והשווה בה"פ (18:11 = עמוד 11, שורה 18).

המספרים שבהלכות ראו מפנים אל העמוד והשווה בה"פ.

מה אתה בוכה [...] אמ' ליה, אנה אתורא ואמצות קא בבינא (כתובות קג ע"ב, כ"פ).

רבי אינו מבאר בכי שנתו ונשלם אלא מסביר על מה הוא עומד ומצטער בשעה זו.

במקרים הללו התמשכות הפעולה מן העבר אל ההווה בולטת במיוחד. אך גם

בשאר כל המקרים עצם הבאת הפעולה אל מרכז הדיון מביאה אותה אל תוך ההווה:

גם במונחים הרגילים קא מיפלגי, קתני, קא משמע לן הדובר עוסק בפעולה

שנסתיימה, אך במקרה בו את דיונו הוא ממשיך אותה אל ההווה.

לפנינו אפוא סוג של פרפקט: פעולה שנרחשה בעבר הקרויה היא או תוצאותיה

נוכחות וקיימות בשעת הדיבור.⁴⁷ נמצא שהציורין קא + בינוני אינו מתחרה עם

צורת העבר, שכן צורת העבר מתארת פעולה שחלפה ועברה, ואילו הציורין קא +

בינוני מבטא הבעה פרפקטית.⁴⁸

בשני תפקידי קא + בינוני בולט גוון מסוים המבדיל אותו מצורת הבינוני הרגילה:

שלא כצורת הבינוני הרגילה, המורה על הווה כללי⁴⁹ ועל מצב תמידי, קא + בינוני

מבטא תמיד פעולה ממשית שנרחשה בפועל. בזכות הכוונה זו קא עשויה להבחין

בין כמה משמעויות של צורות בינוני זהות. הפועל אמר מתפרש גם 'סבור, כך דעתו'

(כגון מאן דאמר), ואילו קאמר מכון תמיד לאמירה ממשית שנרחשה בפועל (כגון

מאי קאמר, הכי קאמר)⁵⁰. וכן מיבעיא לעומת קא מיבעיא - מיבעיא פירושו יצארה,

מתבקשת:

- ואלא הא תניא אין לתתין את השעורים בפסח, הא חטי שרי, לא מיבעיא

קאמ', לא מיבעיא חטי [...] אבל צריא סערי רשעין לא, קא משמע לן (פסחים מ ע"א, כ"א א').

אבל קא מיבעיא פירושו נשאלה שאלה:

- יתיב רב אשי, קא מיבעיא ליה, מי קרי אינשי לתרי פלגי דיקלא אילא,

אמ' ליה רב מרדכי לרב אשי, הכי אמ' אבימי מהגרונאי משמיה דרבא

(כתובות קט ע"ב, כ"פ).

47. להגדרת הפרפקט ולחיארי סוגיו בכמה שפות ראה קומר, ע"מ 65-52, 110. לעניינינו ר"ל לצטט

את התגורר הכללית: "the perfect indicates the continuing present relevance of a situation"

past situation" (קומר, ע"מ 52).

48. זו הסיבה שבהלכות ראו הציורין מיתרגם לא רק לצורת עבר, כמאמרו לעיל, אלא אף לצורת

בינוני, כגון "יהאי דקא תאני בהנאה" (ה"פ 16:12) - "זה שהוא שנת מותר בהנאה" (ה"ר

21:14) - "אילו הכי קא אמ' (ה"פ 13:75) - "אילו כך הוא אומר" (ה"ר 12:42). ואכן, אין

ברוחא בתרגום בינוני בארמית לבינוני בעברית. אך עצם הדבר שהתרגום העברי עשוי להציב

כנגד קא + בינוני צורה עבר כן צורת בינוני, ואין הקורא חש קושי בכך, מורה שציורין זה

מכוון לעבר ולתווך כאחד, והרי זה פרפקט.

49. "Zeitlose Aussage" (שלינגר, ע"מ 40).

50. ראה בדוגמתו שהובא לעיל.

- T. Nöldeke, *Compendious Syriac Grammar*, Trans. by J. A. Crichton, London 1904
 נלדקע, סורית = J. A. Crichton, London 1904
 ערוך השלם = ח"י קאהוט, ספר ערוך השלם, א-ה, וינה 1892-1878.
 B. Comrie, *Aspect*², Cambridge 1978 = קומרי
 S. D. Luzzatto, *Grammatik der biblisch-chaldäischen Sprache und des Idioms des Thalmud Babli* (Translation: M. S. Krüger), Breslau 1873
 שד"ל = S. D. Luzzatto, *Grammatik der biblisch-chaldäischen Sprache und des Idioms des Thalmud Babli* (Translation: M. S. Krüger), Breslau 1873
 M. Schlesinger, *Satzlehre der Aramäischen Sprache des Babylonischen Talmuds*, Leipzig 1928
 שלזינגר = M. Schlesinger, *Satzlehre der Aramäischen Sprache des Babylonischen Talmuds*, Leipzig 1928

הסימנים המשמשים במובאות

- [] = הושלם בידי סופר כתב־היד
 () = נמחק בידי סופר כתב־היד
 < > = הושלם מכתב־יד אחר